

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

Cavansir Feyziyev

Millət vəkili,
fəlsəfə doktoru

(əvvəli ötən sayımızda)

Bütün təzyiqlər və təhdidlərin davam etdiyi bir zamanda Rəsulzadənin rəhbərlik etdiyi Milli Şura dövlət quruculuğunu durmadan həyata keçirərək qısa bir zamanda hakimiyyət bölgüsünün əsaslarını yaratmağa nail oldular. 1918-ci il dekabrın 7-də parlamentin ilk təsis iclasını açan M.Ə.Rəsulzadə millət vəkiliyə müraciət etdi: "Möhtərəm millət vəkilləri! Azərbaycan Cümhuriyyətinin ilk parlamentini açmaq səadətinin, siz möhtərəm millət vəkiliyə təbrik etmək şərəfinin öhdəmə düşməsi ilə fəxr edirəm. Rusiyada zühur edən böyük inqilab digər həqiqətlər arasında bir böyük həqiqət də daxili elan etmiş oldu. Bu həqiqət millətlərin hüriyyət və istiqlal haqlarıdır... Səadət – hüriyyət və istiqlaldır. Bunun üçün də, əfəndilər, müstəqil Azərbaycanı təmsil edən o üç rəngli bayrağı Milli Şura qaldırmışdır. Türk hüriyyəti, islam mədəniyyəti və müasir Avropanın azadlıq ideyalarını təmsil edən bu bayraq daima başlanımızın üstündə dalğalanacaqdır. Bir dəfə qaldırdığımız bayraq, bir daha enməyəcəkdir!"

Azərbaycanın siyasi rəhbərləri dünyanın mürəkkəb və ziddiyyətli zamanında idarəetmə formasına görə, plyuralist mövqelərə, çoxpartiyalılıq və hakimiyyət bölgüsü prinsiplərinə əsaslanan Parlament Respublikasının klassik nümunəsini yaratdılar. Azərbaycan Parlamentində qəbul edilmiş Seçki Qanununa əsasən, "seçki gününə kimi 20 yaş tamam olmuş hər iki cinsdən olan Respublika vətəndaşları" Müəssisələr Məclisinə keçirilən seçkilərdə iştirak hüququ aldılar, səsvermədə kişi və qadınların hüquq bərabərliyi təmin olundu. Hələ həmin dövrdə, müasir parlamentarizmin bir çox parametrlərinə görə, gənc dövlət müstəqil qanunlar üzərində qurmaq təşəbbüslərinə görə, Azərbaycan Parlamenti dünyanın ən qabaqcıl ölkələri sırasında dayanırdı. Milli Şuranın sədri və Azərbaycan Parlamentində hakim partiyanın rəhbəri Məhəmməd Əmin Rəsulzadə dövlət

İstiqlalımızın bayraqdarı

tin tərəqqisinin parlamentarizm yolunu o dövrün ən optimal variantı hesab edir və bu parlamentdə mühüm qanunların hazırlanması və millət vəkiliyə ümumi səs çoxluğu ilə qəbul edilməsi üçün elindən gələni əsirgəmədi. Azərbaycan Parlamentində demokratiyaya siyasi-hüquqi əsasların yaradılması bu prosesin cəmiyyətin içərilərinə doğru yayılmasına, genişlənməsinə və dərinləşməsinə təkan verirdi. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə bu prosesin güclənməsi üçün parlamentdən mətbuata qədər bütün vasitələri hərəkətə gətirməyə çalışırdı. O, demokratik mükəlləmədən doğan həqiqətin daha inandırıcı olacağına, cəmiyyətdə dəstəklənəcəyinə əmin idi. Çünki demokratiya prosesinin özü cəmiyyəti fakt və hadisələr üzərində düşünməyə və əzbəst nəticə çıxarmağa kökləyir. O əmin idi ki, insanlar demokratiyanın doğruluğunu görməyə, onun həqiqətinə və bu həqiqətin qələbəsinə inanmayaçaqlar. Ona görə də böyük siyasətçi göyü endirilən demokratiyanın yox, təkəkkürdən, real işdən doğulan demokratiyanın tərəfdarı idi. M.Ə. Rəsulzadə həm də demokratiyaya – insanlığın, bəşəri dəyərlər sisteminin inkişafına təminat yaradan vacib amil kimi yüksək dəyər verirdi. Lakin İstiqlalımızın düşmənləri yenəcə yaranmış dövlətimizi məhv etmək məqsədlərində olduqca inadkar idilər. Ona görə də Milli Şuranın sədri M.Ə.Rəsulzadə yenəcə müstəqillik qazanmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətində milli təhlükəsizlik tədbirlərinin həyata keçirilməsini onun "dirlik şərti" kimi irəli sürürdü. Məhz onun təşəbbüsü və təklifi ilə Azərbaycan Parlamenti "Dövlətin müdafiəsi məqsədilə Hökumətin tərkibində fəvqəladə səlahiyyətlərə malik xüsusi orqanın yaradılması" haqqında qərar qəbul etdi. Həmin qərara əsasən, 9 iyun 1919-cu ildə Dövlət Müdafiə Komitəsi yaradıldı və iyunun 14-dən etibarən bütün ölkə ərazisində hərbi vəziyyət elan edildi. Ermənistanın Qarabağ və Naxçıvana, Gürcüstanın isə qərb bölgələrimizə iddiaları Azərbaycanın bütün sərhədləri boyunca vəziyyətin son dərəcə ağır olduğunu göstərirdi. Lakin bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, Azərbaycan hərbi qüvvələrinin ayıq-sayıqlığı, gətdikcə güclənməsi, həm də Qafqaz regionunda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti rəhbərlərinin yeritdiyi pragmatik xarici siyasət nəticəsində ölkəmizin indikindən xeyli böyük olan o zamankı sərhədlərini Sovet hakimiyyəti illərində qoruyub saxlamaq mümkün olmuşdu. Fəqət yüz illik əsərin doğurduğu ağır-acıların sağalmağa başladığı, milli-mənəvi yaraların sarındığı Cümhuriyyət ömrü öz sonuna yaxınlaşırdı.

28 aprel 1920-ci il. Rusiya impe-

riyası bu dəfə qar qoşunları ilə deyil, XI Qırmızı Ordu ilə Azərbaycana soxuldu, beynəlxalq birliyin tanıdığı müstəqil dövlət – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini devirdi. Hərbi müdaxilə prosesində amansız işğal, talan, özbaşınalıq, hətta rus-erməni alyansı tərəfindən soyqırım həyata keçirildi. *Bolşeviklər Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin adına bağlı nə varmış dağdır, bütün etiraz və üsyan dalğaları rəhmsizliklə yatırıldı. Azərbaycan xalqının müstəqil düşüncə sahiblərinin böyük əksəriyyəti 1937-1938-ci illərdə kütləvi şəkildə, daha sonra isə ayn-aynıqda repressiyaya uğradıldı. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə və onun ölümündən qurtulmağa macal tapmış məsləkdaşları qürbətə - sonu görünməyən mühacirətə üz tutmalı oldular. Lakin*

fiə edirdi. İkinci Dünya müharibəsi ərəfəsində, müharibə illərində və hətta müharibədən sonra beynəlxalq münasibətlərin kifayət qədər dramatikləşməsi, SSRİ-nin dünya savaşıdan qalib çıxması, Şərqi Avropanı işğal edərək burada sosialist rejimləri qurması, bütün qonşu dövlətlərə meydan oxuması və beynəlxalq sistemin kommunist dövlətləri qütbünü yaratması, "soyuq" müharibənin başlaması dünyada nə qədər gərginlik yaratsa da bu illərdə ölkədən-ölkəyə mühacirət etmək məcburiyyətində qalan M.Ə. Rəsulzadə sarsılmaz bir qətiyyətlə "Azərbaycan davasını" beynəlxalq müstəvidə davam etdirmək yolundan geri çəkilmədi. "Azad və məhkum insanlar", "azad və məhkum xalqlar" təzadını yer üzündən silmək iradəsilə, millət

həmməd Əmin Rəsulzadənin və digər Cümhuriyyət liderlərinin ömrünün sonunadək qəlblərində yaşatdıqları milli müstəqillik və respublikaçılıq idealları səksəninci illərin sonu və doxsanıncı illərin əvvəllərində yenidən xalqımızın milli-azadlıq hərəkatına ruh verdi – Yer üzünə Cümhuriyyətin varisi kimi möhtəşəm Azərbaycan Respublikası doğuldu. Böyük Rəsulzadə Mücadiləsi Əbədi İstiqlalımızın gəlişi ilə sona çatdı.

Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin həyat və fəaliyyəti, intahsız yaradıcılığı Azərbaycanda, Türkiyədə, Avropada, eləcə də dünyanın digər ölkələrində öyrənilir və araşdırılır. Təkcə Azərbaycan deyil, dünyanın onlarla qəzet və jurnalı, nəşriyyəti məhsuldar yaradıcılığı qiblə doğuracaq M.Ə.Rəsulzadənin böyük yaradıcılıq irsini indiyədək çap edib və etməkdədir. Əsərlərindəki konseptual mövqeyini həm yığcam fikirlərində, həm də geniş tədqiqatlarında Vətənə məhəbbət eşqi ilə sərgiləyən M.Ə. Rəsulzadənin Azərbaycanında 24, Türkiyədə 22, İranda 3, Rusiyada 1, Avropa ölkələrində (Polşa, Almaniya, Fransa, Britaniya) 8 kitabı nəşr olunub.

Siyasət, mədəniyyət və mənəviyyət tariximizin ayrılmaz bir parçası olan, 130 illiyini ehtiramla qeyd etdiyimiz M.Ə.Rəsulzadənin uca şəxsiyyətinə onu yaxşı tanıyanların, müasirlərinin, məsləkdaşlarının verdiyi dəyər Azərbaycanın mütəfəkkir siyasətçisinin monumental obrazına realist bitkinlik verir. Onun insanlarda dərin inam və etimad doğuran kamil xarakterinin və natiqlik məharətinin üstün keyfiyyətlərini hələ Azərbaycan Parlamentinin ilk iclasında müşahidə etmiş yeni dövr mədəniyyətimizin yaradıcılarından biri - dahi Üzeyir bəy Hacıbəyli M.Ə.Rəsulzadəni "nikbin", "açıq" və "gülürüz", "yerə baxmaq adəti olmayan", "sözünün dəruni-qəlbənd söyləndiyini eşidənlərə hiss etdirən", "hər cümləsinin axırında alqışlar yağan" bir şəxsiyyət kimi yüksək dəyərləndirirdi.

M.Ə. Rəsulzadənin yaxın silahdaşı, istiqlal yolunun davamçısı Mirzə Bala Məmmədzadə Cümhuriyyət liderinin dəfn mərasimində - bütün türk dünyasının görkəmli nümayəndələrinin və fikir adamlarının iştirak etdiyi mətəm mərasimində deyirdi: "Milliyyətçi, istiqlalçı, demokrat və inqilabçı Rəsulzadə "insanlara hüriyyət, millətlərə istiqlal! - deyə dünyaya göz açdı və "insanlara hüriyyət, millətlərə istiqlal! - deyə yenə həyata göz yumdu. O, prinsipə sədaqətin, məfkurəyə bağlılığın və bu yolda fədakarlıq, əzm və səbatın da timsalı idi. Çünki o, tam mənası ilə fəzilət sahibi, kamil bir insan idi".

Özümde cəsarət tapıb bu böyük insanın şərəfini deyilmiş sözlərdən daha uca, daha şərəfli bir söz tapmağa çalışırkən nəzərlərim evimin pəncərəsindən mavi Xəzərə tuşlanır, onun qoynundakı bir ucalıqda ləpələnən üçrəngli bayrağı seyr edirəm. Xəzri əsəndə Qərbdən, gilavər əsəndə Şərqdən götünən möhtəşəm İstiqlal bayrağımız sanki Məhəmməd Əmin ruhuna layla çalınmış kimi dalğalanırdı. Onun qayəsi də, onun həyat amalı da elə bu deyildimi?!

Bəli, tariximizin ən halledici məqamında ucaldılmış Cümhuriyyət bayrağımız bu gün başımız üstündə qünurla dalğalanır - Müstəqil Dövlətimizin bir də heç zaman enməyəcək bayrağı! Müasir Azərbaycanımızın banisi Heydər Əliyevin müstəqillik ideallarına sədaqətlə tarix meydanına yenidən gətirdiyi və ona əbədi ömür bəxş etdiyi Cümhuriyyət bayrağı.

onların Türkiyə və Avropa dövlətlərinə sığınması sadəcə məcburi mühacirət deyildi. Bu, sözün əsl mənasında Vətənə birgə mühacirət idi. Onlar Azərbaycanı özləri ilə birgə ürəklərində qürbətə aparmış mücahidlər idi. Mühacirətdə olduğu, min-

tinə və bəşəriyyətə yalnız fayda verməyi düşünən və bu amalın "milli dövlət" və "dünya birliyi" formasında "dialektik açarını" taparaq, bütün fəaliyyəti ilə onun reallaşmasına çalışsan M.Ə. Rəsulzadə XX əsrdə humanizm əsaslı klassik milli ideologi-

bir çətinliklə qarşılaşdığı 35 illik bir zaman kəsiyində "Mücahidlər öndəri" Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Azərbaycan dövlətçiliyinin ideoloqu missiyasını daha böyük mübarizə ruhu ilə yerinə yetirdi. Onun mühacirət həyatı, özünün dediyi kimi, "Azərbaycan davasına" həsr olunmuş fırtınalı bir ömür yoluna çevrildi. Cümhuriyyətin mücahidləri, xüsusilə M.Ə.Rəsulzadə 1950-ci illərin ortalarına qədər həm o zamankı milli-demokratik dövlətimizin mənafehlərini, həm də yenidən rus əsarətinə düşmüş xalqımızın mənafehinə beynəlxalq miqyasda fəal siyasi-diplomatik fəaliyyətləri ilə müdafiə etdilər. İyirminci əsrin birinci yarısında, xüsusilə 1930-1950-ci illərdə dövlətlərarası münasibətlərin barışmaz siyasi-ideoloji mübarizə ilə müşayiət olunduğu bir zamanda M.Ə.Rəsulzadə sanki Azərbaycan dövlətinin xaricdə rəsmi səlahiyyətə malik olan nümayəndəsi kimi onun milli mənafehlərini beynəlxalq miqyasda müda-

yanın yaradıcılarından biri kimi dünya humanitar mədəniyyəti tarixində özünəməxsus yer qazandı.

Böyük Azərbaycan ideoloqu M.Ə.Rəsulzadə qarşdaş Türkiyədə, ölümündən bir neçə gün əvvəl yazdığı son şərinde də Azərbaycan istiqlalına bütün varlığı ilə bağlılığının zərif, duyğusal, həm də məğrur poeziyasını yaratdı:

*... Milli fikir toxumları səpildi,
İslatdı torpağı axan qızıl qan.
Bu ələkdən sabahkı bir baharda,
Əlbət bitir bir yeni Azərbaycan.
Tarixin yənə gözəl bir çağında,
Qaranlıq qış keçib, bahar gələcək.
Hər hansı bir ilin aydın günündə,
Azərbaycan İstiqlala girəcək!*

Əbədi müstəqilliyimizin o aydın və işıqlı günü yalnız 36 il sonra gəldi – 1991-ci ilin 18 oktyabrında. Mə-

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur